

Nogle mønstrede silketøjer fra danske relikviegemmer

Af Else Østergård

På Nationalmuseets afdeling for dansk middelalder findes en samling relikviegemmer, der er indkommet efter en indsamling, som museet påbegyndte allerede ved dets oprettelse i 1809. Alligevel findes der endnu idag i mange danske kirker stadig relikvier, der ikke er registreret.

De 4 relikviegemmer fra Nationalmuseet, der i det følgende vil blive gennemgået, er udvalgt fordi de indeholder mønstervævede silketøjer.

Relikvierne – rester af hellige mænd og kvinder: små fliser af knogler, tænder m.v. – findes som oftest indhyllet i tilfældigt formede stykker stof, der for det meste er af silke. Stoffet kan være samlet til en bylt, som foroven er omsnøret med en tråd (fig. 5). Relikvierne kan også være gemt i en lille pose, nu ganske vist gået op i sømmene (fig. 3). Disse stofpakker ligger i en beholder, der i sin almindeligste form er en blyplade sammenbuktet til en kapsel. På mange af stofpakkerne sidder der en tekststrimmel af pergament, der tilkendegiver fra hvilken helgen selve relikviet stammer, eller menes at stamme. Relikvierne blev anskaffet til kirkerne i forbindelse med alterindvielserne, og de blev nedlagt i alterets helgengrav efter bestemte forskrifter (Vellev 1975).

I Sjællands kirkelov fra 1171 står der, at det er biskoppen, der på egen bekostning skal skaffe relik-

viet. Fra Rom førtes relikvier nordpå, snart var det fyrster og gejstlige herrer, der hentede relikvierne i Italien, snart var det paver, som bragte gaver med, når de drog over alperne. Saxo fortæller, at Roskilde-bispen Svend Nordmand og senere Erik Ejegod sendte relikvier hjem fra Byzanz, som de besøgte på vejen til det hellige land. Italien, Byzanz og Palæstina var de rige skatkamre for relikvier og legendarisk tradition (Jørgensen 1911). Men ikke alle behøvede at rejse så langt. Prioeren Laurens Nielsen i Helligaandshuset i Randers fik i begyndelsen af 1500-årene tilladelse af Pave Julius II til at skaffe sig relikvier i Køln og føre dem til Danmark (Olsen 1953). Ingen af kilderne meddeler imidlertid noget om, hvordan relikviegemmerne var udformet. Igennem hele middelalderen forekom tyveri, erobring og forfalskning af relikvier. Således forbød Andreas Sunesen, ærkebiskop af Lund 1202-1223 ombæring af forfalskede relikvier på torvet i Skanør (Diplomatarium Danicum I, 4 nr. 69). En vis skepsis vedrørende ægtheden forekommer også i den islandske Gudmundar saga, hvor det står, at det var ikke godt at vide om dette (relikviet) var hellige mænds ben eller hesteben (Molland 1969).

Skønt relikviepakkerne ved det anvendte materiale og i deres hele udformning stort set har et ensartet præg, ved man ikke, hvor relikviegemmerne blev »fremstillet«, men det er vel ikke utænkeligt, at der

har eksisteret værksteder flere steder, hvorfra de færdige pakker udgik.

De mønstrede silketøjer fra disse 4 relikviegemmer giver ikke nogen oplysning om alder eller proveniens, men de viser til gengæld et udsnit af de tekstiler, der blev anvendt i middelalderen, og som vi har så lidt bevaret af i Danmark.

Sigersted, Sorø amt (fig. 1-2)

I relikviegemmet fra Sigersted kirke lå tre små fragmenter af silketøj, hvoraf to er dele af samme vævning. Disse to dele viser et udsnit af et medaljon-mønster, sandsynligvis med et dyremotiv i midten. På det ene fragments hjørne (nederst på fig. 1) ses en fod med klør, og op langs cirkulens kant synes der at være fjer fra vinger, men om de to fragmenter oprindeligt har hørt sammen som vist her, kan ikke afgøres sikkert. Perleborten og de små cirkler, som sammenføjer de større medaljoner, er karakteristisk for samitumvævninger med sassanidisk oprindelse (Geijer 1972).

Sigersted. To fragmenter samlet til ét, der måler ca. 15 x 14 cm. Inv. nr. D. 12248 (fig. 1).

Binding: samitum, 2-skuds, kiper 1/2 Z.

Kæde: 2 hovedkædetråde og 1 bindekædetråd, silke, brunrød, Z-spundne, 38 tråde pr. cm.

Skud: silke, rød og brun-rød, uspunne, 38 passées pr. cm.

Det tredje fragment fra Sigersted kirke er, som nævnt i »Danmarks kirker« – »af byzantinsk Karakter, nært beslægtet med Ørnetæppet i Sankt Knuds Skrin i Odense«. Begge er vævede i røde og blå-sort farver, men væveanalysen viser, at der er tale om to forskellige vævninger, dog begge af samitum-typen. – Se analysen af Ørnetæppet til sidst i artiklen.

Fig. 1. Sigersted, Sorø amt. To fragmenter samlet til ét. Foto: Lennart Larsen 1977.

Fig. 2. Sigersted, Sorø amt. Lille fragment i samme farver som Ørnetæppet i Odense. Foto: Lennart Larsen 1977.

Sigersted »lille« fragment, mål 8 x 3 cm. Inv. nr. D. 12248 (fig. 2).

Binding: samitum, 2-skuds, kiper 1/2 S.

Kæde: 2 hovedkædetråde der ligger tæt sammen og 1 bindekædetråd, silke, røde, uspundne, 36 tråde pr. cm.

Skud: silke, rød og blå-sort, uspundne, 36 passées pr. cm.

Feldsted, Åbenrå amt (fig. 3)

Relikviestof fra Feldsted kirke. Det har oprindeligt haft form som en pose, der er foret med rødt silkestof (samme slags som ses på figur 6) og foroven forsynet med en bregdet snor til at trække posen sammen med. Syningerne er nu gået op, men enkelte trådrester

Fig. 3. Feldsted, Åbenrå amt. Relikviepose. Foto: Niels Erik Jehrbo 1979.

langs kanten sidder tilbage. Mønsteret her har som på de to store Sigersted-fragmenter en mindre cirkel mellem medaljonerne, hvoraf kun perleborten ses. Den firkantede figur i øverste hjørne udgør en del af det mønster, der har udfyldt mellemrummet imellem medaljonerne.

Posen lå i en relikviekapsel i bly indsendt til Nationalmuseet allerede 1808. I posen lå rester af kranienkogler fra menneske. Se »Danmarks kirker« Åbenrå amt. København 1959, side 1878.

Feldsted. Relikviepose, mål udbredt 13,5 x 8,5 cm. Inv. nr. 346.

Binding: samitum, 2-skuds, kiper 1/2 S.

Kæde: 1 hovedkædetråde og 1 bindekædetråd, silke, gule, Z-spundne, 28 tråde pr. cm.

Skud: silke, gul og gylden, uspundne, 26 passées pr. cm.

Foret: rødt silkestof med ombøjning mod samitumvævning.

Binding: lærred, 36 x 32 let Z-spundne tråde pr. cm. Vævnin-gen er noget ujævn.

Snoren: silke, grøn, bregdet af ialt 20 tråde, fordelt i 5 strenge. Hver streng har 2 to-trådet S-tvundne tråde, der er let sammensnoede.

Samme to-trådet grønne tråd har været anvendt til sammensyning af posen.

Uden proveniens (fig. 4)

Relikviestof fra gemme fundet under oprydning på magasin 1969. Det mønstervævede silketøj er i en meget dårlig bevaringstilstand og mange løstliggende silketråde i blykapslen tyder på, at fragmentet har været større eller at der har været en pakke mere. Alligevel viser dette stykke samme type motiv, som de to øvrige mønstervævede. En mindre cirkel med en stjerne indeni og lidt af en perlebort fra de store medaljoner.

Inv. nr. D. 61 - 1970, mål 16,5 × 7,5 cm.

Binding: samitum, 3-skuds, kiper 1/2 Z.

Kæde: 1 hovedkædetråd og 1 bindekædetråd. silke, ufarvede, Z-spundne, 32 tråde pr. cm.

Skud: silke, gul, brunlig og hvid, uspundne, 39 passées pr. cm.

Fig. 4. Uden proveniens. Dårligt bevaret stykke silketøj i tre farver. Foto: Niels Erik Jehrbo 1979.

Uden proveniens (fig. 5-6)

Blykapsel fundet under oprydning på magasinet 1969. Kapslen er åbnet og indeni ses en bylt omviklet med en snor, samt uindpakkede relikvier. Silketøjet, der er anvendt til bylten er et *umønstret* stykke i to farver, fordelt således, at retsiden (?) er gul-grøn, mens den modsatte side er ufarvet (ecru). Snoren er kraprød. Denne specielle samitumvævning blev i middelalderen anvendt til dragter, der skulle udsmykkes med broderi eller applikation af *mønstervævede* stykker silke-

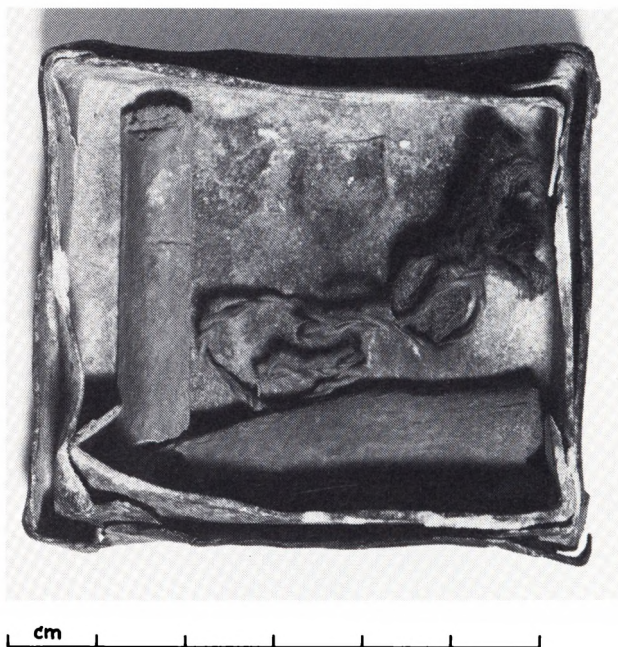

Fig. 5. Uden proveniens. Blykapslen åbnet. Foto: Niels Erik Jehrbo 1979.

tøj. På de bevarede rester af ærkebiskop Absalons gravklædning, der nu er udstillet i Sorø kirke, ses, at Absalons casula langs halskanten har en sådan applikation af 8 cm brede stykker polykrom samitum med cirkel-mønster, der er syet ovenpå en umønstret samitum af samme art, som det silketøj, bylten i dette relikviegemme er lavet af.

Inv. nr. D. 59-1970, mål 4,0 × 3,5 cm.

Binding: samitum, »ligesidet skudkiper på to kæder«, 1/2 Z Kæde: 1 hovedkædetråd og 1 bindekædetråd, silke, skiftevis blå-grønne og ufarvede, Z-spundne, 43 tråde pr. cm

Skud: silke, gul-grønne og ufarvede, uspundne, 28 passées pr. cm

Fragmentet var samlet til en lille bylt, udbredt mål: 4 x 3,5 cm. Foroven snøret sammen med en kraoprød 22 cm lang tråd, der er 2-trådet og S-tvundet, silke.

Fragment af rødt silketøj fra samme relikviegemme. Tøjet er sandsynligvis et såkaldt sindel eller cendal, en

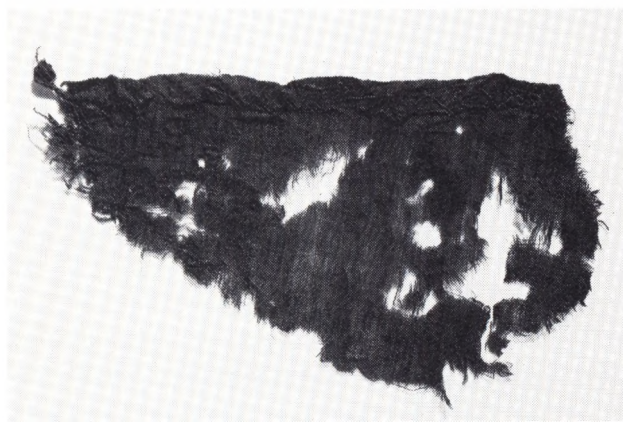

Fig. 6. Uden proveniens. Fragment af rødt silketøj med heksesting. Foto: Niels Erik Jehrbo 1979.

benævnelse som ofte forekommer i middelalderen for et tyndt, toskaftet foerstof af silke. På fragmentet ses en ombøjning, der er syet ned med de sting, der i dag kaldes heksesting. Det tilfældigt formede stykke med en uafsluttet syning langs den ene side, tyder på, at silketøjet er genanvendt til brug for indhyldning af relikviet. Heksestingene kendes både som broderisting i engelske middelalder-broderier (opus anglicanum) og som sting brugt til opsyning af sømme på nogle silkevævninger i Winchester katedralen. Denne vævning menes at stamme fra biskop Henry of Blois (død 1171) (Crowfoot 1980?).

Inv. nr. D. 59-1970, mål ca. 10 × 5 cm.

Binding: lærred, 42 x 38 S-spundne tråde pr. cm. Farve: rødviolet med et brunligt skær (caput mortum). Heksestingene er syet med en 2-trådet S-tvundet silke i samme røde farve.

Sammenfattende viser væveanalyserne, at de mønstervævede silketøjer fra disse 4 relikviegemmer alle hører til samitum-typen.

Mønstrede silketøjer af denne art nævnes ofte i middelalderlige inventarfortegnelser, og de var endnu i 1100-årene fremherskende i silkevæverierne i Byzanz og andre steder i Middelhavsområdet. Produktionen dér byggede imidlertid på et princip, som allerede da var mange hundrede år gammelt.

De ældste kendte silkevævninger kom fra Kina, ligesom silketråden. Tråden vandrede mod vest gennem Asien, og således gjorde også vævningerne, men undervejs skiftede de karakter, ikke kun stilistisk men også strukturelt.

Det sassanidiske Iran (226-651) anses for at være det land udenfor Kina, som først begyndte en fabrika-

tion af mønstervævede silketøjer, og dette var de første samitum-arter. Sassaniderne lod, i modsætning til kinesernes *kædetrådsmønstrede* vævninger, *skudtrådene* blive de dominerende. Mønstrene var cirkler med dyreller eller lotus (roset) motiver, en dekoration som sassaniderne også anvendte på andre materialer.

Teknisk set var vævningerne på et meget højt udviklingstrin (fig. 7). Ved at dublere kædetrådene (med en eller flere hovedkædetråde imellem bindekædetrådene) opnåede man, at skudtrådenes forløb hen igennem vævningerne fik færre »afbrydelser« (bindepunkter). Når disse skudtråde, der på retsiden helt dækkede kædetrådene, desuden var uspundne, blev silkens glans reflekteret mangefold. En mønstring fremkom ved at skudtråde i flere farver byttede plads i samme indslag, og efter et på forhånd fastlagt system i vævestolen var det muligt at gentage samme motiv og mønsterrapport i såvel bredde som højde.

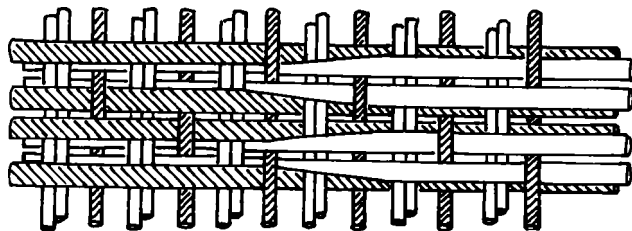
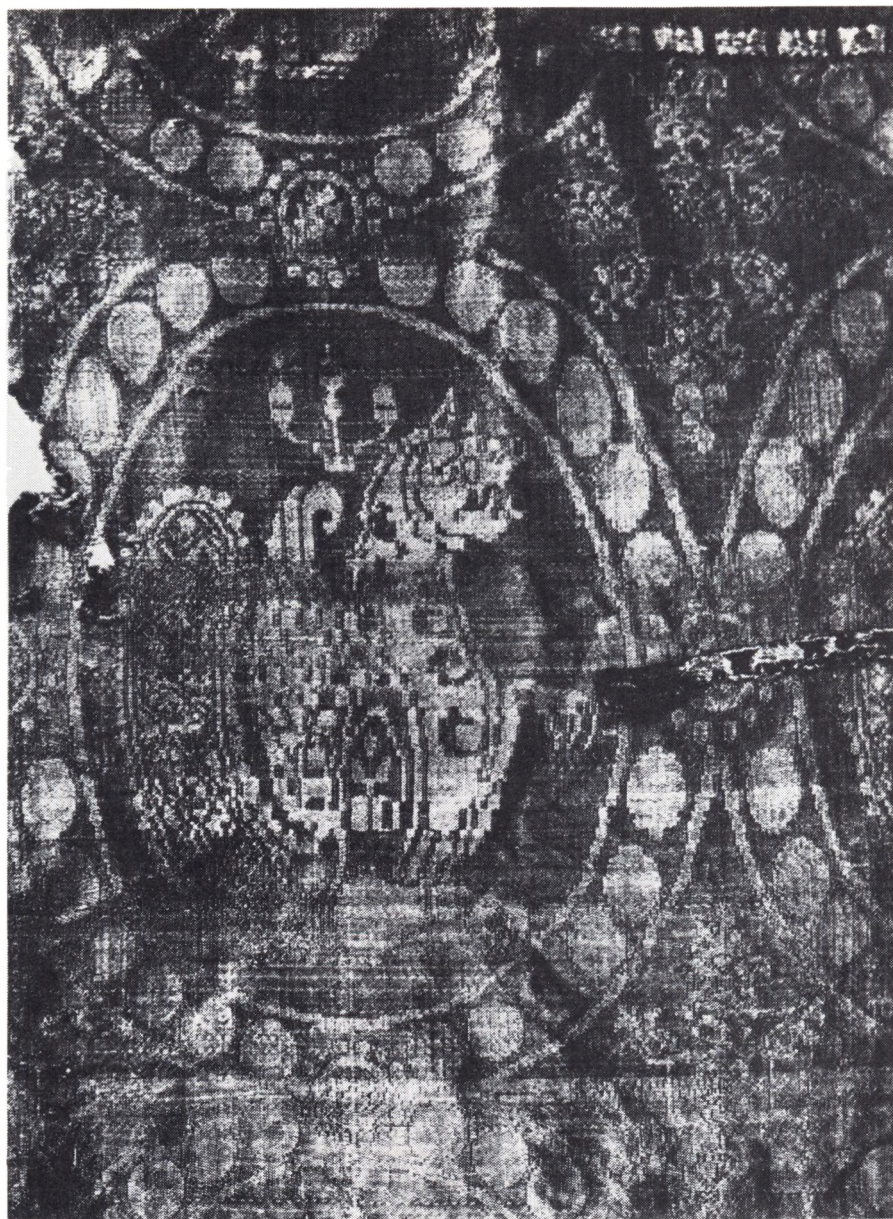

Fig. 7. Skematisk fremstilling af en 2-skuds samitumvævning. Tegningen viser en opsætning med 2 hovedkædetråde og 1 bindekædetråd. Endvidere ses hvordan de 2 skudtråde i forskellig farve bytter plads i et indslag, således at et mønster fremkommer. Efter Riboud 1976.

Mere end 300 mønstervævninger i silke er fundet i grave fra lokale stammer i det nordlige Kaukasus, hvorigennem en af de såkaldte silkeveje fra Østen mod Middelhavsområdet gik. Vævningerne findes som mindre stykker, syet sammen af forskellige mønstrede silketøjer. Disse sammensyede smålapper er derefter applikeret på kaftaner som en slags udsmykning langs ærmer, krave og nederste kant. Desuden findes de som dekoration på sko, strømper, puder og på punge til relikvier og amuletter. Tilstedeværelsen af mange små stykker forskelligt mønstrede silketøjer i disse områder er blevet tolket således, at det var karavanerne, der jo blandt andet også medførte de kostbare silkevævninger, som måtte betale de lokale stammer på ruten en transportafgift i form af strimler skåret af vævningerne. Det er derfor forståeligt, at silketøjer med samme mønster forekommer på mange forskellige genstande.

I Mochtchevaya Balka ligeledes i det nordlige Kaukasus er der på en højtbeliggende klippeafsats i en stenkiste fundet en næsten hel kaftan, forarbejdet af en samitum-vævning med »senmurfmotiv« (et mytisk dyr af sassanidisk oprindelse) i medaljon med perlekant (fig. 8). Fundet er dateret til det 8. eller 9. årh. (Riboud 1976). Samme motiv og vævning findes som fragmenter i Saint-Remi katedralen i Reims. Disse fragmenter skulle være skænket til Sankt Remigius' relikvierne af ærkebiskop Hincmar, som forrettede indvielse i år 852.

Til Norden nåede samitum allerede i Vikingetiden, som det ses af de bevarede stykker fra Mammenfundet. At silketøjerne stadig var attråede i middelalderen fremgår af et runeskrevet pergament-håndskrift fra 1200-årene. Heri står: »DRØMDE MIK ÆN DRØM I NAT UM SILKI OK ÆRLIK PÆL«. Silke og herlig pæl (pallium, der var et kostbart silketøj i

*Fig. 8. Udsnit af kattan fra det nordlige
Kaukasus, Rusland. Efter Riboud 1976.*

stor bredde) blev anvendt til såvel kirkelige som profane formål. Det runeskrevne citat er iøvrigt den ældste nordiske folkeviseskrift, der er bevaret – og med noder til (Købke 1879). Melodien kan høres i radioen dagligt som pausesignal.

Sct. Knuds Kirke i Odense (fig. 9-10)

De ældste bevarede mønstervævede silketøjer i Norden er et pudebetræk i en sart gul og lyseblå farve og

Fig. 9. Sankt Knuds kirke, Odense. Duepuden. Efter Becker 1886.

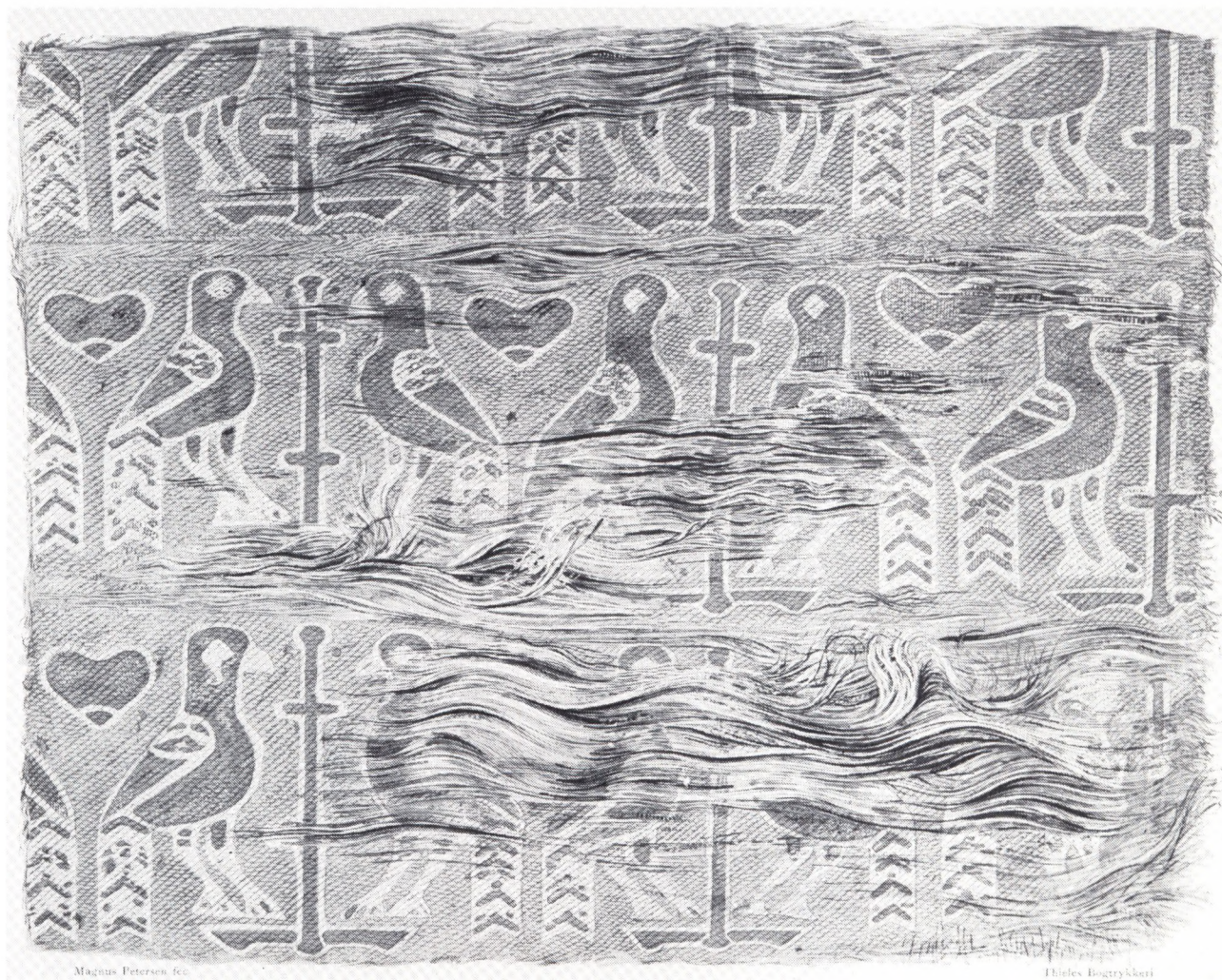
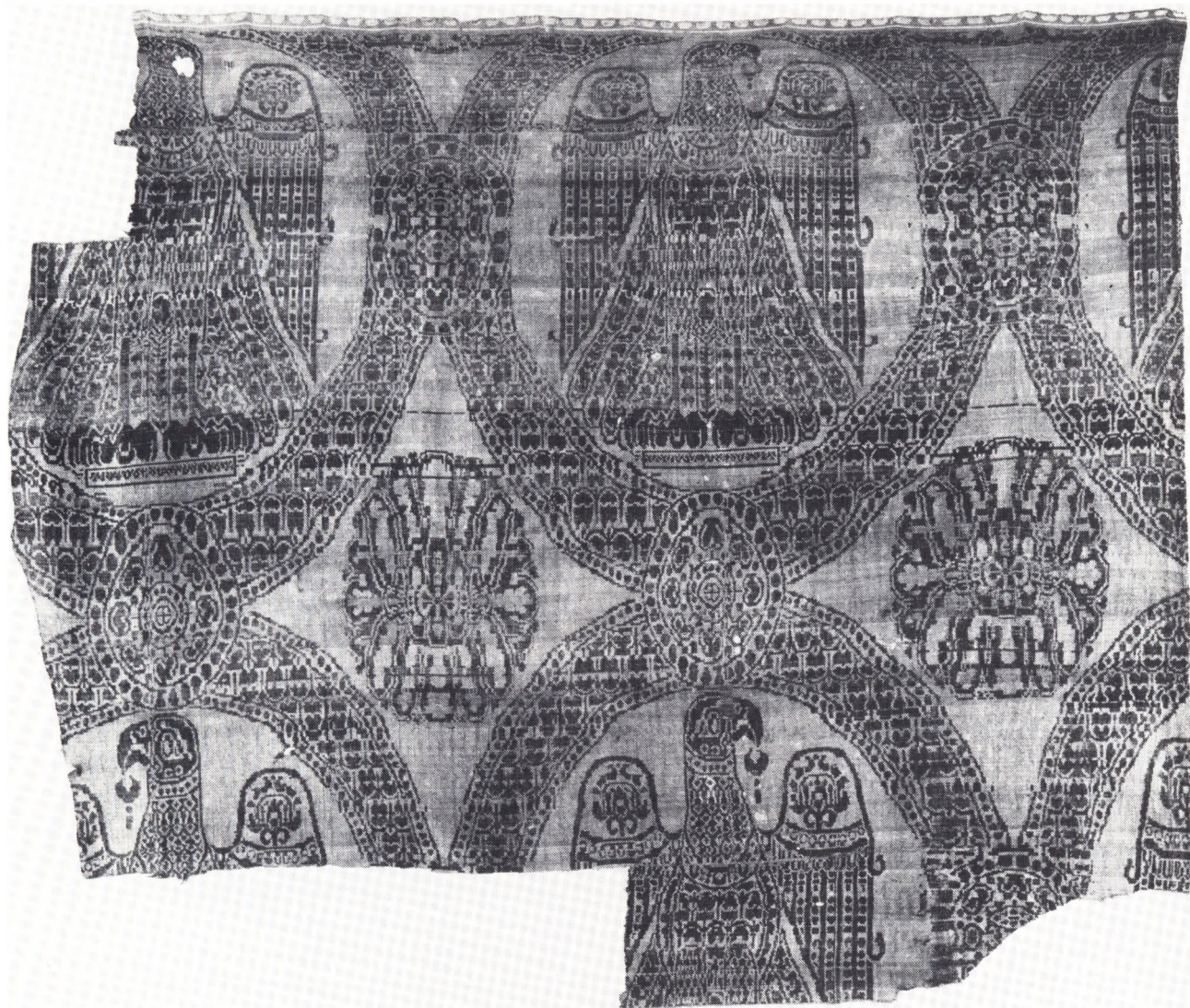

Fig. 10. Sankt Knuds kirke, Odense. Ørnetæppet. Foto: Lennart Larsen 1975.

det store »Ørnetæppe«. Begge er samitum-vævninger, og de stammer fra Sankt Knuds helgenskrin i Odense, hvor de blev nedlagt i 1101. Ørnetæppet er, skønt det

bliver betegnet som en proviensiell efterligning af et byzantinsk stof fra de kejserlige værksteder, en smuk vævning i rødt og blå-sort, som efter snart 900 år stadig stråler os i møde. Ærkebiskop Absalons skrud fra 1201 har derimod mistet alle farverne, men at de har været der fremgår af analyser og konturer i vævningerne. Analyserne af tekstilerne i Sct. Knuds Kirke i Odense er foretaget i Odense sommeren 1979.

»Duepude«, Sankt Knuds kirke, Odense

Binding: samitum, 3-skuds, kiper 1/2 Z

Kæde: 1 hovedkædetråd og 1 bindekædetråd, silke meget fin, ufarvede og uspundne, 26 tråde pr. cm

Skud: silke, gul, svag gylden og lys blå, uspundne, 36 passées pr. cm

»Ørnetæppet«, Sankt Knuds kirke, Odense, mål 110 × 133 cm

Binding: samitum, 2-skuds, kiper 1/2 S

Kæde: 2 hovedkædetråde og 1 bindekædetråd, silke, rød og ufarvet i tilfældig orden, Z-spundne, 45 tråde pr. cm.

Skud: silke, blå-sort og rød, uspundne, 30 passées pr. cm.

Til den korte række af hidtil kendte samitum-vævnin-
ger i Danmark kan nu føjes de ydmyge stykker møn-
stervævede silketøjer fra den ældre middelalders relik-
viegemmer. – Måtte der komme flere frem i dagens
lys!

Litteratur

Becker, Burman G.: Helgenskrinene i Sankt Knuds Kirke i Odense. København 1886.

Crowfoot, E.: Artikel i Winchester Excavations, vol 7. Under forbe-
redelse.

Diplomatarium Danicum I, 4. 69.

Geijer, A.: Ur tekstilkonstens historia. Lund 1972.

Jørgensen, E.: Helgendyrkelse i Danmark. København 1911.

Købke, P.: Om Runerne i Norden. København 1879.

Molland, E.: Opslaget: Relikvier i: Kulturhistorisk Leksikon for
nordisk middelalder, Bd. XIV 1969.

Olsen, K.: Et Relikviefund i Sct. Mortens kirke. Aarbog udgivet af
Randers Amts Historiske Samfund 1952.

Riboud, K.: A newly excavated caftan from the northern Caucasus.
Textile Museum Journal. Vol. IV No. 3. 1976.

Vellev, J.: Altre og alterindvielser - særligt i Odense stift. Fynske
Minder 1975.